

JPMNT

**Journal of Process Management – New Technologies
INTERNATIONAL**

ISSN: 2334-7449 (Online)

**SPECIAL EDITION
Vol. 7 Special Edition
November 2014.**

Indexed by:

www.japmnt.com

IMPRESUM

**JOURNAL OF PROCESS MANAGEMENT – NEW TECHNOLOGIES,
INTERNATIONAL**

First edition, 2013.

Editor:
Prof. Predrag Trajković PhD

Publisher:
Mapro Predrag Trajkovic KD , Vranje

Technical editors of the special edition:
PhD Lazar Stošić
MSc Ana Kostić Stošić

Lector:
Maja Mihajlović
Ana Stanković

JOURNAL OF PROCESS MANAGEMENT – NEW TECHNOLOGIES INTERNATIONAL

Company for consulting and engineering MAPRO from Vranje, Serbia, publishes PROCESS MANAGEMENT - NEW TECHNOLOGIES INTERNATIONAL and offers membership and cooperation for writing scientific papers that, after review and proofreading published under instruction that is attached.

Company was established in 1990. as a marketing project aimed at public opinion polls and market trends in the area of southern Serbia. Cooperation with young people especially students and young entrepreneurs in the pioneer period, the appearance of entrepreneurship in our country, for the introduction and development of marketing management, and application of new knowledge in economic practice and the creation of conditions for sustainable development, environmental awareness and health education. Statistical monitoring trends and developments investments and measure the effects of changes investment. Special whether additional review is to discover and use new resources in an optimal manner with the use of new technologies.

The aim of publishing this magazine is to engage researchers and scientists, from all parts of the world, to his knowledge, both theoretical as well as practical in writing concentrated more on one site in the form of publications, which will contribute to their greater recognition and the development of economy and society. Management process of new technology permeates all aspects of social life which is a huge area of coverage through this magazine.

Sincerely,
Prof. PhD Predrag Trajković

Kompanija za konsalting i inženjering MAPRO iz Vranja izdaje časopis MENADŽMENT PROCES – NOVE TEHNOLOGIJE INTERNACIONALNI pa Vam nudi saradnju za članstvo i pisanje naučnih i stručnih radova koje, posle recenzije i lekture objavljuje shodno uputstvu koje je u prilogu.

Komapanija je osnovana 1990. godine kao marketing projekt sa ciljem istraživanja javnog mnjenja i tržišnih kretanja na prostoru Južne Srbije. Saradnja sa mladim osobama posebno studentima i mladim privrednicima u pionirskom periodu pojave preduzetništva kod nas, za upoznavanje i razvoj marketing menadžmenta, kao i primene novih saznanja u privrednoj praksi te stvaranje uslova za održivi razvoj, podizanje ekološke i zdravstvene kulture. Statistička praćenja tendencije kretanja ulaganja i merenje promene efekata te opravdanost dodatnih ulaganja. Poseban osvrt je na otkrivanje i korisćenje novih resursa na optimalan način uz primenu novih tehnologija.

Cilj izdavanja ovog časopisa je animiranje istraživača i naučnih radnika, sa svih prostora sveta, da svoja saznanja, kako teoretska, tako i praktična u pisanoj formi koncentrišu na jednom mestu u vidu publikacije, što će doprineti njihovoj većoj afirmaciji i razvoju privrede i društva. Menadžment proces novih tehnologija prožima sve pore društvenog života što čini ogroman prostor obuhvatnosti rada kroz ovaj časopis.

S poštovanjem,
Prof. dr Predrag Trajković

Address of the editorial Board: Filipa Filipovica 28, 17501 Vranje, Serbia

Phone/Fax: +381 17 413 586, +381 17 432 278

Web: www.japmnt.com

E-mail: zurnal43@yahoo.com

japmnt@yahoo.com

Index Copernicus Journals Master List 2012

ICV 2012: 4.09

ASSOCIATE EDITORS

Editor PhD Predrag Trajković

Execute editor PhD Svetlana Trajković

Secretary Snežana Manasijević Milkić, Masters of Laws

Technical editor PhD Lazar Stošić

Lector Maja Mihajlović M.A. in English Language and Literature

Lector Ana Stanković M.A. in English Language and Literature

REVIEWER BOARD MEMBERS

Academic Angel Džambazovski, Macedonia

Academic Radenko S. Krulj, Serbia

PhD Alla Belousova, Russia

PhD Aneta Barakoska, Macedonia

PhD Biljana Petrevska, Macedonia

PhD Dana Mesner Andolšek, Slovenia

PhD Dušan Jarić Serbia

PhD Emanuel Soare, Romania

PhD Gabriela Paula Petruta, Romania

PhD Hemanta K. Baruah, India

PhD Jelena Maksimović, Serbia

PhD Jurka Lipičnik Vodopivec, Slovenia

PhD Ka Lok Man, China

PhD Ljubisa Stojmirović, Serbia

PhD Margarita Matlievska, Macedonia

PhD Mitrička Stardelova, Macedonia

PhD Miroslav Pavlović, Serbia

PhD Nada Živanović, Serbia

PhD Oksana Baruskova, Russia

PhD Radovan Ilić, Serbia

PhD Ranjan Upadhyaya, India

PhD Robert Dimitrovski, Macedonia

PhD T. C. Manjunath, India

PhD Vera Naumovska, Macedonia

PhD Vitus Lam, Hong Kong

PhD Vladimir Matic, Croatia

(JPMNT) Journal of Process Management – New Technologies, International
The International Scientific Conference “Knowledge-Capital of the Future”(held in Bansko, 27-30 November
2014) Special Edition
ANNOUNCEMENT:

These papers are print under ISSN No. 1857 - 923 X for the promotion of the international scientific conference “Knowledge – Capital of the Future," which was held in Bansko, The Republic of Bulgaria, from 27 to 30 November 2014.

JPMNT - Journal of Process Management - New Technologies
INTERNATIONAL

is a co-organizer of this conference and as such has a contractual obligation

to publish all the papers which have been accepted for participation on its web site as the special edition, which is hereby made implemented.

Editor -in -Chief

Prof.Predrag Trajkovic,PhD

OBAVEŠTENJE:

Ovi radovi su štampani pod ISSN broj 1857 – 923 X za promociju međunarodne naučne konferencije "Znanje – Kapital budućnosti", koja je održana u Bansko, Republika Bugarska, od 27. do 30. novembra 2014.

JPMNT - Journal of Process Management - New Technologies
INTERNATIONAL

je koorganizator ovog skupa i ima ugovornu obavezu da objavi sve radove koji su prihvaćeni za učešće na svom sajtu, kao specijalno izdanje, što se ovim putem realizuje.

Glavni urednik

Prof. dr Predrag Trajković

HAJABI:

Овие дела беа објавени под ISSN бр 1857 - 923 X промоција на меѓународната научна конференција " Знаењето-Капитал на Иднината. ", која се одржа во Банско, Република Бугарија, од 27-30 ноември во 2014 година.

JPMNT - Journal of Process Management - New Technologies
INTERNATIONAL

е ко-организатор на овој настан и има договорна обврска да ги објавуваат сите документи кои се прифатени за учество во неговата веб-страница, како и специјално издание, што е ова се спроведува.

главен и одговорен уредник

Проф Предраг Трајковиќ

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

Scientific & Applicative Papers

Vol. 7

2014

(JPMNT) Journal of Process Management – New Technologies, International

The International Scientific Conference “Knowledge-Capital of the Future”(held in Bansko, 27-30 November 2014) Special Edition

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal

Scientific and applicative papers

V- 7

Skopje, 2014

Edited

**PhD Robert Dimitrovski
PhD Predrag Trajković
PhD Svetlana Trajković
PhD Margarita Koleva
PhD Mile Matijević
PhD Dusan Nikolovski
PhD Jugoslav Ziberovski
PhD Ilija Nasov
PhD Irina Singaveskaya**

Preparing and correction

**Liljana Pushova
Martina Nedelkovska**

Design

PhD Katerina Apostolska

Print

**GRAFOPROM – Bitola
Editor: IKM – Skopje**

For editor

PhD Robert Dimitrovski

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

303(082)

KNOWLEDGE : international journal. #Vol. #7, Scientific and
applicative papers / [edited Robert Dimitrovski ... и др.]. -
Skopje : Institute of knowledge management, 2014. - 308 стр. :
табели, граф. прикази ; 26 см

Фусноти кон текстот. - Abstracts кон трудовите. - Библиографија кон
трудовете

ISBN 978-608-65653-7-4

а) Општествени науки - Зборници
COBISS.MK-ID 97382922

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

Scientific & Applicative Papers

2014

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, President of Macedonian Academy of Science and Arts - Skopje

- ❖ Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management , MIT University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Dusan Nikolovski PhD, Rector MSU, Sveti Nikole (Macedonia)
- ❖ Prof. Jugoslav Ziberovski PhD, Rector of MIT University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof Vladislav M. Jurjev PhD, Rector Tambovski State Uninersity, Gavriilo Romanovic Derzavin, (Russian Federation)
- ❖ Prof. Zivota Radosavljevik PhD , Dean , Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- ❖ Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, Director of PhD Institute, FON University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Tatiana Osadcaja PhD, Vice Rector for International matters, Tambovski State University, Gavriilo Romanovic Derzavin (Russian Federation)
- ❖ Prof. Marjan Stevanovski PhD, Dean , Faculty of Management , MIT University , Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester Univerzity (USA)
- ❖ Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean , Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- ❖ Prof. Anka Trajkovska Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- ❖ Prof. Shekerinka Ivanovska PhD, Dean of Faculty of Economy, MIT University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- ❖ Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy , Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine , Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism , UKLO , Bitola (Macedonia)
- ❖ Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- ❖ Prof. Cvetko Andreevski, Vise rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- ❖ Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- ❖ Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- ❖ Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka (Bosnia and Herzegovina)
- ❖ Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
- ❖ Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT , FON University Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Dimitrija Popovski PhD , Faculty of Sport , Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- ❖ Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- ❖ Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)

- ❖ Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- ❖ Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- ❖ Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- ❖ Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- ❖ Prof. Aleksandr Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- ❖ Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- ❖ Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- ❖ Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- ❖ Prof. Emilija Stevanovska, Ph.D, BAS Skopje (Macedonia)
- ❖ Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- ❖ Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational center, Skopje, Macedonia
- ❖ Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)
- ❖ Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- ❖ Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- ❖ Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- ❖ Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- ❖ Prof Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- ❖ Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- ❖ Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting
- ❖ Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- ❖ Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- ❖ Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- ❖ Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- ❖ prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton (United Kingdom)
- ❖ Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity, Sofia (Bulgaria)
- ❖ Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- ❖ Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka (Kosovo)
- ❖ Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law (MNE)
- ❖ Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- ❖ Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- ❖ Prof. Nikola Popovski PhD, MSI Sveti Nikole (Macedonia)
- ❖ Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- ❖ Prof. Nedjat Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- ❖ Prof. Haris Halilovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- ❖ Prof. Jasmin Ahic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- ❖ prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka (Bosnia & Herzegovina)
- ❖ Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)
- ❖ Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- ❖ Doc. Sasa Petkovic PhD, Faculty of Economy University of Banja Luka (Bosnia & Herzegovina)
- ❖ Doc. Maja Korubin PhD, MON- Skopje, executive of Centre for adult education, Skopje (Macedonia)
- ❖ Doc. Marijan Mladenovski PhD, EURO colledge, Kumanovo (Macedonia)

CONTENTS

PAGE 1 - 5

Paper 1: “NUŠIĆ BALKAN COMIC PROSEDE” Branislav Đ. Nušić (1864/2014) – “Classic lasting value”

Authors: Almedina Čengić, Bosnia and Herzegovina

PAGE 6 - 10

Paper 2: A PCR BASED SURVEY ON ACUTE BEE PARALYSIS VIRUS, BLACK QUEEN CELL VIRUS, CHRONIC BEE PARALYSIS VIRUS, DEFORMED WING VIRUS, KASHMIR BEE VIRUS AND SACBROOD VIRUS IN BULGARIAN HONEY BEE COLONIES: A PRELIMINARY STUDY

Authors: Rumen Valtchovski, Plamen Petrov, Aleksander Dimitrov, Silvina Zapryanova, Misho Hristovski, Bulgaria, Macedonia

PAGE 11 - 17

Paper 3: CREDIT RISK AND LOAN LOSS RESERVING, CASE OF MACEDONIAN BANKS

Authors: Blagoja Spirkoski, Radica Dishlieska, Macedonia

PAGE 18 - 24

Paper 4: CRIMINAL LEGAL AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF METHODOLOGY OF HUMAN TRAFFICKING

Authors: Aleksandar Donchev, Vesna Trajanovska, Macedonia

PAGE 25 - 30

Paper 5: DIFFERENT ECONOMIC PHILOSOPHIES BETWEEN THE TWO DOMINANT SCHOOLS OF ECONOMIC THOUGHT

Authors: Krume Nikoloski, Macedonia

PAGE 31 - 37

Paper 6: EFFECTIVE FINANCIAL REPORTING AS A KNOWLEDGE FOR BOOSTING THE ECONOMIC GROWTH

Authors: Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Vesna Georgieva Svrtinov, Riste Temjanovski, Blagica Koleva, Macedonia

PAGE 38 - 42

Paper 7: ETHICAL DIMENSION OF THE MANAGEMENT

Authors: Ivan Blazhevski, Aleksandar Grizhev, Macedonia

PAGE 43 - 52

Paper 8: FOREIGN DIRECT INVESTMENTS – GENERATOR OF KNOWLEDGE AND DEVELOPMENT

Authors: Novak Lucic

PAGE 53 - 58

Paper 9: KNOWLEDGE MANAGEMENT STRATEGIES AS A RESPONSE TO THE NEW - DYNAMIC ENVIRONMENT

Authors: Sanja Nikolic, Jelena Tast, Sreten Miladinovski, Macedonia

PAGE 59 - 64

Paper 10: MERCHANDISING IMPLEMENTATION EFFECTS ON THE MACEDONIAN MARKET

Authors: Biljana Buzlevski, Natasha Gjorevska, Macedonia

PAGE 65 - 69

Paper 11: METHODOLOGY OF SOCIOLOGICAL COGNITION OF SOCIAL REALITY

Authors: Veselin Bosakov, Bulgaria

PAGE 70 - 75

Paper 12: DETECTING STRATEGIC ASSET TRANSFER ON THE VALUE CHAIN RESULTING FROM OFDI FROM CHINESE MNEs

Authors: Daniela Cvetanovska, Slovenia

PAGE 76 - 81

Paper 13: STRUCTURALISM AND POST – STRUCTURALISM IN THE HUMANIST SCIENCES

Authors: Toni Naunovski, Biljana Lazarova, Macedonia

PAGE 82 - 86

Paper 14: THE APPLICABILITY OF SIX SIGMA (6 Σ) IN SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES

Authors: Marina Kantardjieva, Kingdom of Bahrain

PAGE 87 - 93

Paper 15: THE BORDERS OF MACEDONIA SECUNDA IN THE LATER ROMAN EMPIRE

Authors: Suzana Kotovchevska, Macedonia

PAGE 94 - 100

Paper 16: THE EFFECTS OF EARLY SECOND (FRENCH) LANGUAGE ACQUISITION-INITIAL PHASE

Authors: Natasha Aleksoska, Macedonia

PAGE 101 - 104

Paper 17: THE FUTURE OF BANKING INSTITUTIONS UNDER CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Authors: Savo Ashtalkoski, Irena Ashtalkoska, Macedonia

PAGE 105 - 110

Paper 18: THE IMPORTANCE OF EDUCATION FOR THE HUMAN DEVELOPMENT INDEX IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Authors: Tatjana Dimoska, Branko Nikolovski, Boris Trimcev, Macedonia

PAGE 111 - 116

Paper 19: THE KNOWLEDGE OF THE CLERKS AS A CONDITION „SINE QUA NON“ FOR CREATION A FUNCTIONAL ADMINISTRATIVE SYSTEM

Authors: Dejan Vitanski, Macedonia

PAGE 117 - 118

Paper 20: THE LOAN AS A MEAN OF DEVELOPMENT OF GOODS-MONEY RELATIONS

Authors: Elena Zlateva, Aleksandar Ilievski, Macedonia

PAGE 119 - 124

Paper 21: THE MONEY MARKET AND SHORT TERM SECURITIES IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Authors: Dori Pavloska Gorgioska, Aleksandar Dejanovski, Biljana Buzlevski, Natasha Gjorevska, Macedonia

PAGE 125 - 132

Paper 22: THE THEORIES OF IDENTITY IN THE CONTEXT OF TERRORIST ORGANIZATION

Authors: Frosina T. Remenski, Marjan Nikolovski, Vladimir Pivovarov, Macedonia

PAGE 133 - 136

Paper 23: TYPOLOGIES OF ORGANIZED CRIMINAL GROUPS ACCORDING TO THEIR STRUCTURE AND ORGANIZATIONAL FRAMEWORK

Authors: Marika Mateska, Fani Mateska, Macedonia

PAGE 137 - 143

Paper 24: E- KOMERCIJA NASPROTI E – BANKARSTVOTO – SLIČNOSTI I RAZLIKI

Authors: Ljupčo Davčev, Risto Fotov, Elenica Sofijanova, Tamara Jovanov Marjanova, Macedonia

PAGE 144 - 148

Paper 25: CHARACTERISTICS OF RATITES WITH SPECIAL REFERENCE TO THE OSTRICH

Authors: Daniela Belichovska, Katerina Belichovska, Meri Petreska, Vesna Markoska, Macedonia

PAGE 149 - 152

Paper 26: CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Authors: Aleksandar Nikolovski, Zorica Siljanovska, Mirjana Matovska, Macedonia

PAGE 153 - 160

Paper 27: NEW HIGHER EDUCATION POLICY AND STRATEGY ON RECEIVING THE NEW KNOWLEDGE AND QUALITY

Authors: Jove Kekenovski, Macedonia

PAGE 161 - 167

Paper 28: LEGAL TREATMENT OF THE ACADEMIC WORK IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Authors: LJ.Stefanoski, A. Ilievski, M. Šutova

PAGE 168 - 171

Paper 29: ТРИТЕ ИНТЕРАКЦИОННИ СТАДИЯ В ПОЗИТИВНАТА ПСИХОТЕРАПИЯ НА ПЕСЕШКИАН, РАЗГЛЕДАНИ В ДИНАМИКАТА НА ЮНОШЕСКАТА ВЪЗРАСТ

Authors: Venka Dimitrova Petrova, Bulgaria

PAGE 172 - 177

Paper 30: IMPACT OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY ON RESOURCE MANAGEMENT

Authors: Milan Veselinović, Dejan Dimitrijević, Dejan Andrejević, Serbia

PAGE 178 - 183

Paper 31: ACQUISITION OF SOCIAL KNOWLEDGE AND SKILLS AT SCHOOL – A KEY FACTOR FOR PREVENTION OF RISK BEHAVIOR AMONG YOUNG PEOPLE

Authors: Rumiana Budjeva, Bulgaria

PAGE 184 - 188

Paper 32: ACTUAL CONDITIONS IN MACEDONIAN CRIMINALISTICS EDUCATION

Authors: Metodija Angeleski, Macedonia

PAGE 189 - 196

Paper 33: AN EMPIRICAL STUDY OF INTERVAL MEASURE RATIO

Authors: Atanas Delev, Bulgaria

PAGE 197 - 201

Paper 34: TEHNOLOŠKI RAZVOJ I PROBLEM EKONOMSKE TRANSFORMACIJE

Authors: Aleksandar Kostić, Marko Janković, Serbia

PAGE 202 - 206

Paper 35: APPLICATION OF ZEOFIT AND ZEOLIT AS ABSORPTION OF HEAVY METALS IN SOIL PLANTED WITH VEGETABLES

Authors: Vesna Markoska, Blagica Cekova, Katerina Atkoska, Arianit Reka, Macedonia

PAGE 207 - 210

Paper 36: APPLYING THE CONCEPT OF ZERO EMISSIONS IN ENGINEERING

Authors: Blagica Cekova, Biljana Janevska, Macedonia

PAGE 211 - 214

Paper 37: CURRICULUM AND VALUE ORIENTANTION IN SECONDARY SCHOOLS

Authors: Emilija Petrova Gjorgjeva, Snezana Kirova, Macedonia

PAGE 215 - 218

Paper 38: CYBER SECURITY AND HAKING

Authors: Anelia Venelinova Stamenova, Donika Velitchkova Dimanova, Bulgaria

PAGE 219 - 225

Paper 39: DEVELOPING FUNDAMENTAL SKILLS AT STUDENTS USING TECHNOLOGICAL EDUCATION

Authors: Diana St. Mitova, Bulgaria

PAGE 226 - 234

Paper 40: DEVELOPMENT OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN SPAIN AND ITS APPLIANCE IN BUSINESS COMPANIES

Authors: Venera Gudachi, Macedonia

PAGE 235 - 239

Paper 41: ECONOMIC (IN) EQUALITIES IN THE MACEDONIAN FAMILIES - GENDER ASPECTS: STUDY ABOUT KUMANOVO-LIPKOVO REGION

Authors: Marjan Mladenovski, Savo Efremovski, Marija Stojanova, Macedonia

PAGE 240 - 244

Paper 42: EMERGENCE OF WORKPLACE STRESS IN STATE INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Authors: Aleksandar Ilievski, Emilija Ugrinovska, Macedonia

PAGE 245 - 249

Paper 43: FROM CUSTOM WITH MORALITY TO THE SOCIAL NORM/LAW

Authors: Ljupcho Naumovski, Macedonia

PAGE 250 - 255

Paper 44: IMPACT OF THE GLOBALISED FOOD SYSTEM ON DIABETES TYPE 2 AND GLOBAL WARMING

Authors: Teuta Gjuladin-Hellon, Macedonia

PAGE 256 - 260

Paper 45: OLD URBAN AND RURAL ARCHITECTURE IN MACEDONIA AND ITS PROTECTION

Authors: Marula Nikoloska, Macedonia

PAGE 261 - 265

Paper 46: MUSIC AND POETRY IN SYNTHESIS – A CREATIVE APPROACH FOR APPRECIATION OF ARTISTIC IDEAS IN PIANO EDUCATION

Authors: Milena Tsoleva, Bulgaria

PAGE 266 - 271

Paper 47: TRACES OF TURKISH CULTURE IN MACEDONIA'S CULTURAL TRADITION

Authors: Mahmut Chelik, Jovanka Denkova

PAGE 272 - 277

Paper 48: COMPARATIVE ANALYSIS OF INFLUENCE OF PARENTS IN CHILD BEHAVIOR IN TRAFFIC BETWEEN URBAN AND RURAL AREAS

Authors: Boris Antić, Dalibor Pešić, Milan Vujanić, Vojislav Krstić, Serbia

PAGE 278 - 282

Paper 49: SYSTEMIC APPROACH AND FAMILIES AT SOCIAL RISK

Authors: Daniel Pavlovski, Macedonia

PAGE 283 - 288

Paper 50: THE MEANING OF THE INTERDISCIPLINARY APPROACH IN STUDING THE SOCIAL- PSYCHOLOGICAL- PEDAGOGICAL PROBLEMS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Authors: Sonja Rizoska Jovanovska, Toni Naunovski, Macedonia

PAGE 289 - 294

Paper 51: ELEMENTS OF IDENTIFICATION IN MULTICULTURAL SOCIETIES

Authors: Jordanka Galeva, Macedonia

PAGE 295 - 300

Paper 52: KNOWLEDGE ABOUT THE CONTEMPORARY WAHHABISM – FACTS ABOUT ITS INFLUENCE

Authors: Aleksandar Grizhev, Ivan Blazhevski, Macedonia

PAGE 301 - 306

Paper 53: READING OLIVER TWIST AS A SOCIAL COMMENTARY OF EARLY VICTORIAN ENGLAND

Authors: Yildiray Cevik , Macedonia

PAGE 307 - 312

Paper 54: EDUCATION: ADVANTAGE FOR ME AND FOR OTHER BENEFITS

Authors: Teodora Svetoslavova Koseva, Bulgaria

THE IMPORTANCE OF EDUCATION FOR THE HUMAN DEVELOPMENT INDEX IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Prof. Tatjana Dimoska PhD

Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of Macedonia
tanjadimoska@yahoo.com

Prof. Branko Nikolovski PhD

Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of Macedonia
brankoftu@gmail.com

Boris Trimcev MSc

Economic chamber of Macedonia, Republic of Macedonia
boristrimcev@yahoo.com

Abstract: Human development is a process of enlarging people's choices which can be infinite and changed over time. But at all levels of economic development, the three essential ones are for people to lead a long and healthy life, to acquire knowledge and to have access to resources needed for a descent standard of living. They are all integrated in the Human Development Index. Human development Index (HDI) is a measure of human development. Education has a very important role for the human development because it is one of the components in assessing the Human Development Index. This paper will put accent on the importance of education for the human development in the Republic of Macedonia by monitoring changes occurring in the Education Index of residents in a long time and its impact on the changes that occur in the Human Development Index in the Republic of Macedonia.

Key words: education, human development, Human Development Index, Republic of Macedonia

Резиме: Човековиот развој претставува процес на проширување на човековиот избор, кој може да биде бесконечен и постојано да се менува. Сепак, на сите степени од економскиот развој трите основни и најважни избори се: луѓето да имаат долг и здрав живот, да стекнат знаење и да имаат пристап до неопходните ресурси за пристоен стандард на живот. Сите тие се интегрирани во Индексот на човековиот развој. Индексот на човеков развој (Human Development Index - HDI) е мерило за човековиот развој.

Образованието има мошне значајна улога за човековиот развој бидејќи претставува една од компонентите при проценката на Индексот на човеков развој. Во овој труд ќе биде ставен акцент на важноста на образованието за човековиот развој во Република Македонија преку следењето на промените кои настануваат во Индексот на образование на жителите во

подолг временски период и неговото влијание врз промените кои настануваат во Индексот на човековиот развој во Република Македонија.

Клучни зборови: образование, човеков развој, индекс на човеков развој, Република Македонија

1. ВОВЕД

Според концептот на човековиот развој, крајна цел на развојот е самиот човек односно подобрување на квалитетот на неговиот живот. Човековиот развој претставува процес на проширување на човековиот избор, кој може да биде бесконечен и постојано да се менува. Сепак, на сите степени од економскиот развој трите основни и најважни избори се: луѓето да имаат долг и здрав живот, да стекнат знаење и да имаат пристап до неопходните ресурси за пристоен стандард на живот.

2. ПОИМ ЗА ЧОВЕКОВ РАЗВОЈ

Човековиот развој претставува основна (крајна) цел на економскиот развој, но во исто време и најсовршено средство за промовирање на економскиот развој.

Во првиот извештај за човековиот развој (Human Development Report) од 1990 година, човековиот развој е дефиниран на следниов начин:

“Човековиот развој е процес на проширување на човековиот избор. Во принцип, овој избор може да биде бесконечен и постојано да се менува. Но, на сите степени од развојот трите најважни избори се: луѓето да водат долг и здрав

живот, да стекнат знаење и да имаат пристап до неопходните ресурси за пристоен стандард на живот. Ако овие есенцијални избори не се на располагање, многу други можности остануваат недостижни. Но, човековиот развој не завршува тука. Дополнителните избори, високо вреднувани од многу луѓе, се рангираат од политичка, економска и социјална слобода до можности да се биде креативен и продуктивен и да се ужива самопочит и загарантирани човекови права.

Човековиот развој има две страни:

- формирањето на човечки способности - како подобрување на здравјето, знаењето и вештините и
- користа што ја имаат луѓето од нивните стекнати способности - за рекреација, продуктивни цели и политички прашања.

Доколку опсегот на човечкиот развој во глобала не ги балансира двете страни, можат да произлезат значителни човечки фрустрации. Во согласност со овој концепт на човечки развој, доходот е само една опција којашто луѓето би сакале да ја имаат, несомнено најважната. Но, тоа не е целата суштина на нивните животи. Развојот, значи мора да биде повеќе отколку експанзија на доход и богатство. Неговиот фокус мора да биде човекот.”⁸⁵

Значи според концептот на човековиот развој, основна (крајна) цел на развојот е човекот, односно подобрување на квалитетот на неговиот живот.

3. ИНДЕКС НА ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ (HDI)

Мерило на човековиот развој е Индексот на човековиот развој (Human Development Index - HDI). Тој е сложен индекс кој ги мери просечните достигнувања во земјите врз основа на три основни димензии на човековиот развој: долг и здрав живот, знаење и пристоен стандард на живот. Претходнонаведените димензии се мерат со следните индикатори: очекувано траење на животот (за мерење на долг и здрав живот),

просечното траење на образованието и очекуваното траење на образованието (за мерење на знаењето) и бруто националниот доход по глава на жител, изразен во паритетот на куповната моќ на американскиот долар (за мерење на животниот стандард).

Индексот на човековиот развој бил развиен во 1990 година од страна на нобеловецот Amartya Sen, пакистанскиот економист Mahbub ul Haq, Gustav Ranis од Универзитетот Јејл и Meghnad Desai од училиштето за економисти во Лондон. Од 1990 година па наваму овој индекс се употребува во Развојната програма на Обединетите Нации која секоја година го пресметува Индексот на човековиот развој за сите земји во Светот и за таа цел објавува годишен Извештај за човечкиот развој (Human Development Report - HDR). Пресметката на Индексот на човековиот развој има претрпено неколку модификации почнувајќи од 1990 година па до денес и тоа во 1991, 1994, 1995, 1999 и 2010 година.

За пресметка на Индексот на човековиот развој според сегашната најнова методологија од 2010 година, најпрво се пресметуваат индексите на секоја од трите претходнонаведени димензии според следнава формула:

⁸⁵ Human development report.: **Defining and measuring human development**, chapter 1, UNDP, 1990, p.10

$$\text{Индексот на димензијата} = \frac{\text{актуелната вредност} - \text{минималната вредност}}{\text{максималната вредност} - \text{минималната вредност}} \quad 86$$

Потоа индексите за сите три димензии се инкорпорираат во формулата за пресметка на Индексот на човековиот развој кој претставува геометриска средина од индексите на трите димензии и се пресметува на следниов начин:

$$\text{HDI} = I_{\text{life}}^{1/3} \times I_{\text{education}}^{1/3} \times I_{\text{income}}^{1/3} \quad 87$$

односно

$$\text{HDI} = \sqrt[3]{\text{LEI} \times \text{EI} \times \text{II}} \quad \text{каде што,}$$

LEI: Life Expectancy Index	Индекс на очекувано траење на животот
EI: Education Index	Индекс на образование
II: Income Index	Индекс на доход
MYSI: Mean Years of Schooling Index	Индекс на просечно траење на образованието
EYSI: Expected Years of Schooling Index	Индексот на очекувано траење на образованието

Конструкцијата на Индексот на човековиот развој е прикажана на следната шема:

Шема 1 Пресметка на HDI⁸⁸

⁸⁶ Human Development Report 2011: Sustainability and Equity: A Better Future for All, UNDP, pp.168, 2011

⁸⁷ ibid, pp.168

⁸⁸ ibid, pp.167

Врз основа на Индексот на човековиот развој, сите земји во Светот се поделени во 4 групи и тоа: земји со мошне висок индекс на човеков развој, земји со висок индекс на човеков развој, земји со среден индекс на човеков развој и земји со низок индекс на човеков развој.

4. ОБРАЗОВАНИЕТО И ИНДЕКСОТ НА ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Вредностите на Индексот на човеков развој за Република Македонија во периодот од 1997 до 2009 година, како и на неговите компоненти според тогашната методологија на пресметка користејќи ги индикаторите: очекувано траење на животот; стапка на писменост на возрасните; комбиниран сразмер на вкупно запишување во основно, средно и високо образование во % и GDP per capita изразен во паритетот на куповната сила на

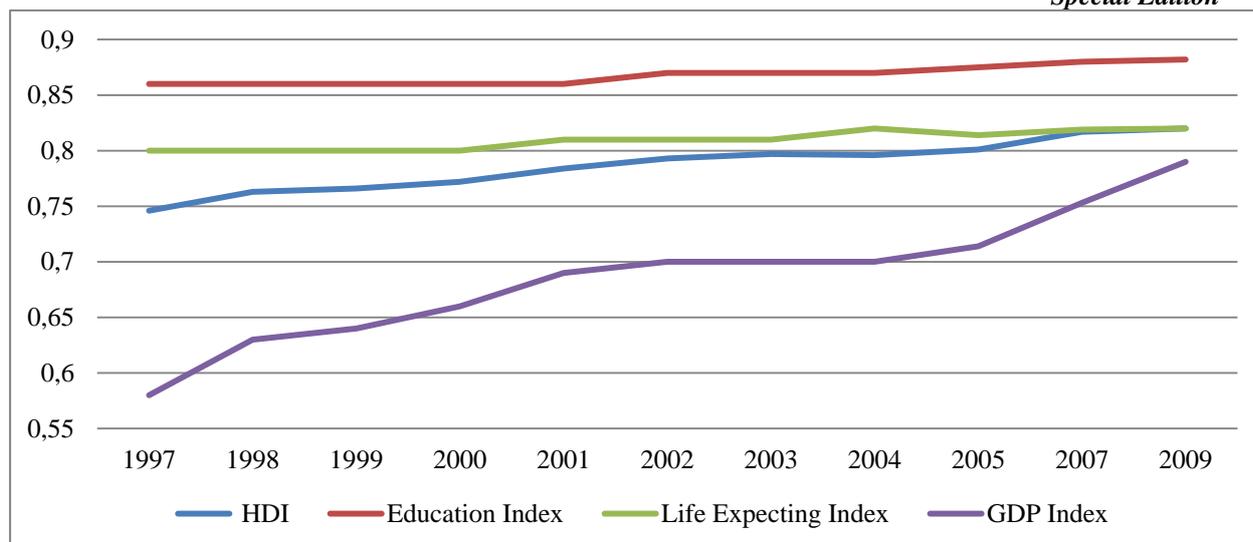
американскиот долар, може да се видат од табела 1. Според нив, GDP per capita (PPP US\$) се зголемил од 3 210 во 1997 година на 7 893 во 2007 година, а во 2009 година изнесува 11 191.46 US \$. Притоа, БДП индексот се зголемил од 0.58 во 1997 година, на 0.79 во 2009 година. Стапката на писменост на возрасните се зголемила од 94,0% во 1997 година на 97,3% во 2009 година, а веќе во 2012 година изнесува 97,54%. Како резултат на тоа, индексот на образование се зголемил од 0.86 во 1997 година, на 0,88 во 2009 година. Очекуваното траење на животот се зголемило од 67,5 години во 1970-та на 73,1 години во 1997 година, во 2007 година тоа изнесува 74,1 години, а во 2009 година веќе 74,6 години. За разлика од 2006 година, но и од претходните неколку години кога Македонија се рангираше во групата на земји со средно ниво на човеков развој според Индексот на човеков развој, веќе од 2007 година таа се рангира во групата на земји со висок човеков развој.

Табела1: Индексот на човековиот развој за Република Македонија и неговите компоненти за периодот 1997-2009 година

Година	Индекс на човеков развој (HDI)	Индекс на образование (EI)	Индекс на очекувано траење на животот (LEI)	БДП индекс
1997	0.746	0.86	0.8	0.58
1998	0.763	0.86	0.8	0.63
1999	0.766	0.86	0.8	0.64
2000	0.772	0.86	0.8	0.66
2001	0.784	0.86	0.81	0.69
2002	0.793	0.87	0.81	0.7
2003	0.797	0.87	0.81	0.7
2004	0.796	0.87	0.82	0.7
2005	0.801	0.875	0.814	0.714
2007	0.817	0.88	0.819	0.753
2009	0.82	0.882	0.82	0.79

Извор: UNDP, Human Development Reports from 1997 to 2010

График 1: Тренд на Индексот на човековиот развој и неговите компоненти за Република Македонија за периодот 1997- 2009 година

Во Извештајот за човеков развој од 2014 година, Република Македонија е рангирана на 84 место од вкупно 187 земји од Светот, според Индексот на човековиот развој. Во 2014 година Индексот на човековиот развој во Република Македонија изнесува 0.732, очекуваното траење на животот при раѓање на населението 75.2 години, очекуваното траење на образованието 13.3 години, просечното траење на образованието 8.2 години, а бруто националниот доход 11 745 американски долари. Индексот на човековиот развој во Република

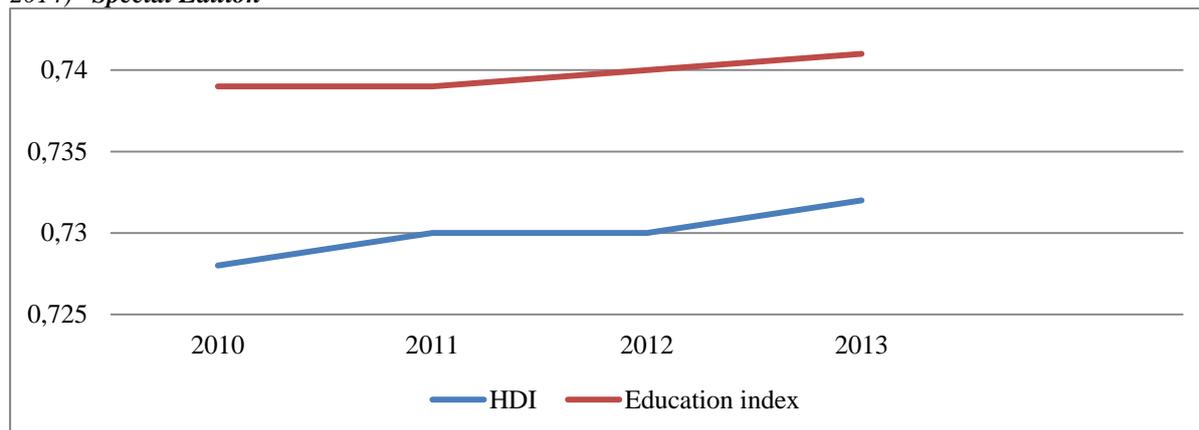
Македонија и неговите компоненти за периодот од 2010 до 2013 година може да се видат од табелата 2. Од графикот 2 може да се видат трендот на Индексот на човековиот развој и Индексот на образование на Република Македонија од 2010 до 2013 година, при што јасно може да се забележи дека зголемувањето на индексот на образование придонесува за зголемување на Индексот на човековиот развој, а намалувањето на Индексот на образование предизвикува негативни промени во Индексот на човековиот развој.

Табела2: Индексот на човековиот развој за Република Македонија и неговите компоненти за периодот 2010-2013 година

Година	HDI	Очекувано траење на животот (години)	Просечно траење на образованието (години)	Очекувано траење на образованието (години)	Индекс на образование	Бруто национален доход (GNI) per capita
2010	0.728	74.7	8.2	12.3	0.739	11 210
2011	0.730	74.9	8.2	13.3	0.739	11 540
2012	0.730	75.0	8.2	13.4	0.740	11 520
2013	0.732	75.2	8.2	13.3	0.741	11 745

Извор: Human Development Reports from 2010 to 2014, UNDP

График 2: Тренд на Индексот на човековиот развој (HDI) и на Индексот на образование (EI) во Македонија за периодот 2010-2013 година

5. ЗАКЛУЧОК

Врз основа на изнесените податоци може да се заклучи дека од 1997 година, па навака, во Република Македонија има тренд на зголемување на доходот по глава на жител, зголемување на стапката на писменост на населението, зголемување на животниот век на населението, што се одразува на постојано зголемување на БДП индексот, GNI индексот, индексот на образование и индексот на очекувано траење на животот, а сето тоа резултира со зголемување на Индексот на човековиот развој. Доколку посебно се анализира Индексот на образование како значајна компонента на Индексот на човековиот развој, може да се заклучи дека секоја позитивна промена на Индексот на образование, резултира со позитивна промена и на Индекс на човековиот разво.

Како резултат на тоа, Република Македонија според вредностите на Индексот на човековиот развој, во Ивештајот за човеков развој се искачува од групата на земји со среден, во групата на земји со висок индекс на човеков развој.

6. ЛИТЕРАТУРА

- [1] Т. Димоска, Влијанието на туризмот врз квалитетот на живот на граѓаните – докторска дисертација, Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Економски институт, Скопје, стр.360-371, 2009.
- [2] Д. Ефтмоски, Економија на развојот, Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Економски институт, Скопје, стр.360-371, 2003.
- [3] Human Development Report.: Defining and measuring human development, chapter 1, UNDP, p.10, 1990.
- [4] Human Development Reports from 1991 to 2014, UNDP.